

Ι Σ Π Α Ν Ι Α

Μετά τὴν Μητρόπολιν ὁ ξεναγός μου μὲ ὠδήγησε νὰ ἴδω τὸν περίφημον ναὸν τοῦ San Juan de los Reyes, (Ἁγίου Ἰωάννου τῶν Βασιλέων) κείμενον ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Τάγου.

Ὁ νοῦς μου σκοτίζεται ἀκόμη ὅταν σκέπτομαι τοὺς ἐλιγμούς καὶ τὰς περιστροφάς, ἅς ἐκάμαμεν διὰ νὰ φθάσωμεν.

Ἦτο μεσημβρία. Οἱ ὁρόμοι ἔρημοι. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ἐνόσω ἀπεμακρυνόμεθα ἀπὸ τὸ κέντρον τῆς πόλεως, ἡ μοναξιά ἐγένετο θλιβερωτέρα. Δὲν ἐφαίνετο οὔτε μία θύρα, οὔτε ἐν παράθυρον ἀνοικτὸν, ἐν ἡκούετο οὔτε ὁ ἐλαφρότερος κρότος.

Πρὸς στιγμὴν ὑπώπτευσα μὴ ὁ ὁδηγός ἦτο συνεννοημένος μετὰ τινος δολοφόνου διὰ νὰ μὲ σύρῃσιν εἰς μέρος ἀπόκεντρον καὶ νὰ μὲ ληστεύσῃσι. Τὸ πρόσωπόν του ἦτο ὀλίγον ὑποπτον, ἔπειτα δὲ παρετήρει ἐδῶ κ' ἐκεῖ διὰ τρόπον ὑπόπτου ἀνθρώπου, μελετώντος ἐγκλημα.

— Εἶνε πολὺ ἀκόμη; ἡρώτων ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν.

Αὐτὸς δὲ ἀπεκρίνετο πάντοτε:

— *Aquí está.* (ἐδῶ εἶνε).

Ἄλλὰ δὲν ἐφθάνομεν ποτέ.

Στιγμὴν τινα ἡ ἀνησυχία μου μετεβλήθη εἰς τρόμον. Εἰς στενὴν τινα καὶ ἐλικειδῆ δὲδὸν ἤνοιξε μία θύρα, ἐξῆλθον δύο ἄνθρωποι πωγωνοφόροι, ἐχαιρέτισαν δι' ἐνὸς νεύματος τὴν *pieuvre* καὶ μᾶς ἠκολούθησαν.

— Τετέλεσται! εἶπον μέσα μου. Ἐφθασεν ἡ τελευταία μου ὥρα.

Ἐν μέσῳ σωτηρίας ὑπῆρχε μόνον: νὰ δώσω μιὰ γροθιά τοῦ ξεναγοῦ, νὰ τὸν ἐξαπλώσω κάτω, νὰ πατήσω ἐπάνω εἰς τὸ κουφάρι του καὶ νὰ τραπῶ εἰς φυγὴν.

Ἄλλὰ ποῦ νὰ ὑπάγω; ἄφ' ἐτέρου δὲ ἐνθυμήθην τὰ ἄπειρα ἐγκλήματα, ἅτινα ἐπιδαφιλεῖαι ὁ Θεὸς εἰς τὰς *jambes espagnoles* (ισπανικὰς κνήμας) ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ περι ἀνεξαρτησίας ἀγῶνους, καὶ ἐσκέφθην ὅτι ἡ φυγὴ δὲν θὰ ἐξησίωνετο ἢ ὡς μέσον τοῦ νὰ μοῦ ἐμπήξουν τὸ ἐγχειρίδιον εἰς τὴν σπονδυλικὴν στήλην ἀντὶ τοῦ στομαχοῦ. Φεῦ! Νὰ ἀποθάνω χωρὶς νὰ ἴδω τὴν Ἀνδαλουσίαν! Νὰ ἀποθάνω ὕστερον ἀπὸ τόσας σημειώσεις ὅπου ἔλαβον, ὕστερον ἀπὸ τόσα μπαξίς ὅπου ἔδωκα, νὰ ἀποθάνω μὲ τὰ θυλάκια πλήρη συστατικῶν ἐπιστολῶν, μὲ τὸ βιβλόντιον πλήρες δοβλουίων, μὲ τὸ διαβατήριον πλήρες ὑπογραφῶν, νὰ ἀποθάνω διὰ προδοσίας!

Εὐτυχῶς εἰς τὴν πρώτην στροφὴν, οἱ δύο πωγωνοφόροι ἐξηφανίσθησαν καὶ ἐσώθην. Τότε, μεταμεληθεὶς διότι ὑπώπτευσα ὅτι ὁ πτωχὸς ἐκεῖνος γέρον ἦτο ἱκανὸς νὰ διαπράξῃ τοιοῦτον ἐγκλημα, μετέβην πρὸς ἀριστερά του, τῷ προσέφερα ἐν σιγῇ. Τῷ εἶπον ὅτι τὸ Τόλητον ἤξιζε δύο Ρώμας καὶ τῷ ἔκαμα χιλίας φιλοφροσύνας. Ἐπὶ τέλους ἐφθάσαμεν εἰς τὸν San Juan de los Reyes.

Εἶνε ναὸς ὁμοιάζων πρὸς βασιλικὸν καλῶν. Τὸ ἀνώτατον μέρος αὐτοῦ καλύπτεται ὑπὸ δώματος περικυκλωμένου ὑπὸ φράγματος διατρήτου καὶ γεγλυμμένου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνυψοῦνται ἐν κύκλῳ ἀγάλματα βασιλέων, καὶ ἐν τῷ μέσῳ ἐγείρεται ὠραῖος ἐξάγωνος θόλος συμπληρῶν ἐν ὠραίᾳ ἀρμονίᾳ τὸ κτίριον.

Ἀπὸ τῶν τοίχων κρέμονται μεγάλαι σιδηραὶ ἀλύσεις, τὰς ὁποίας ἀφῆρεσαν ἀπὸ τοὺς χριστιανούς αἰχμαλώτους μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Γρανάδας καὶ αἱ ὁποῖαι μαζῇ μὲ τὸ ζοφερόν χρῶμα τῶν λίθων, εἶδον εἰς τὸν ναὸν ὅσιν σεβαστὴν καὶ γραφικὴν.

Εἰσῆλθομεν, διήλθομεν δύο ἢ τρία μέγαρα ζωμάτια, γυμνά καὶ ἄνευ θαπέδου, μὲ σωρούς χωμάτων καὶ λίθων, ἀνήλ-

θομεν μίαν κλίμακα καὶ ἐφθάσαμεν ἐπὶ τινος ὑψηλοῦ θεωρείου ἐντὸς τοῦ ναοῦ, ὅστις εἶνε ἐν τῶν ὠραιότερων καὶ εὐγενεστέρων μνημείων τῆς γοθικῆς τέχνης.

Εἶνε εἰς μόνον νάρθηξ μέγας, διηρημένος εἰς τέσσαρας θόλους, τὰ τῶρα τῶν ὁποίων διασταυροῦνται ὑπὸ πλούσια ἀρχιτεκτονικὰ κοσμήματα.

Οἱ κιόνες εἶνε γεμάτοι ἀπὸ γυρλάνταις καὶ ἀραβουργήματα, οἱ τοῖχοι κατὰ μέστωι ἀναγλύφων μὲ ὑπερμεγέθεις θηρεοὺς μὲ τὰ σήματα τῆς Καστίλιας καὶ τῆς Ἀραγωνίας, μὲ ἀετούς, χιμαιράς, ζῶα παράδοξα, ἄνθη, ἐπιγραφὰς συμβολικάς.

Τὸ θεωρεῖον διάτρητον καὶ γεγλυμμένον μὲ πλοῦτον καὶ κομψότητα περιτρέχει τὸν ναὸν πανταχόθεν. Τὸ χροστάσιον ὑποστηρίζεται ὑπὸ μεγίστου τόξου. Τὸ χρῶμα τῶν λίθων εἶνε λευκόφαιον, τὰ πάντα δὲ εἶνε εἰς τὴν ἐντέλειαν καὶ διατηροῦνται θαυμασίως, ὥστε ὁ ναὸς εἶχε κτισθῇ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν καὶ οὐχὶ περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος.

Ἀπὸ τοῦ ναοῦ κατήλθομεν εἰς τὸ μοναστήριον, ὅπερ εἶνε θαυμασίον ἔργον ὑπὸ ἐποψίᾳ ἀρχιτεκτονικῆς καὶ γλυπτικῆς. Στυλοὶ λεπτότατοι καὶ κομφοί, δυνάμενοι νὰ θραυσθῶσιν εἰς δύο μὲ ἐν μόνον κτύπημα σφυρίου, ὅμοιοι πρὸς κορμούς δένδρων, ὑποστηρίζουσι τὰ κιονόκρανα, κατὰ μέστωι ἀγαλματίων, ἀπὸ τῶν ὁποίων προβάλλουσιν ὡς κλώνες κυρτοί, τῶρα κοσμούμενα δι' ἀνθῶν, διὰ πτηνῶν, διὰ ζώων ἄλλο-κότων καὶ διὰ παντὸς εἶδους καλλωπισμάτων.

Οἱ τοῖχοι εἶνε κακαλυμμένοι δι' ἐπιγραφῶν μὲ γοθικοὺς χαρακτῆρας, ἀναμειγμένους μὲ φύλλα καὶ ἀραβουργήματα λεπτότατα. Ὅπου καὶ ἂν παρατηρήσῃς, θὰ εὕρῃς συνηνωμένας τὴν χάριν καὶ τὴν πολυτέλειαν μεθ' ἀρμονίας θελγούσης.

Ἐν παρομοίῳ χώρῳ, ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπισωρευθῶσι περισσότερα, εὐγενέστερα καὶ ὠραιότερα πράγματα.

Εἶνε εἰς πλούσιον κήπος γλυπτικῆς, εἶνε μία μεγάλη αἶθουσα στολισμένη μὲ κεντήματα, μὲ τρίχαπτα, μὲ θυάνας ἐκ μαρμάρου, ἐν μέγα μνημεῖον μεγαλοπρεπὲς ὡς ναὸς, πολυτελὲς ὡς βασιλικὸς οἶκος, λεπτοφυὲς ὡς ἄθυρμα, χαρίεν ὡς ἀνοδόδεσμη.

Ὀλίγον μακρὰν ἀπὸ τὸν San Juan de los Reyes ὑπάρχει ἐν ἄλλῳ μνημεῖον ἄξιον παρατηρήσεως, μία περίεργος ἀνάμνησις τῆς ἰουδαϊκῆς ἐποχῆς τὸ συναγώγιον, γνωστὸν ἤδη ὑπὸ τὸ ὄνομα: Ἁγία Μαρία Μπλάνκα.

Εἰσέρχεσθε ἐντὸς ἀκαλλιεργήτου κήπου, κρούετε τὴν θύραν ἐνὸς οἴκου πενιχρῆς ὕψους, ἡ θύρα ἀνοίγει... Αἰσθημα εὐχάριστον θαυμασμοῦ σᾶς κυριεύει· εὐρίσκεσθε πρὸ ἀνατολικοῦ ὁλως δράματος, πρὸ αἰφνιδίως ἀποκαλύψεως ἄλλης θρησκείας, ἄλλου κόσμου.

Βλέπετε πέντε στενοὺς νάρθηκας, χωριζομένους ὑπὸ τεσσάρων μακρῶν σειρῶν ὀκταγώνων κιόνων, οἱ ὁποῖοι ὑποβασταζοῦν τόσα τουρκικὰ τόξα στηριζόμενα ἐπὶ κιονοκράνων ἐκ γύψου διαφόρων σχημάτων. Ἡ ὁροφή εἶνε ἐκ ξύλου τῆς κέδρου, διηρημένη εἰς διαχωρίσματα ἀνόμοια. Ἐδῶ κ' ἐκεῖ, ἐπὶ τῶν τοίχων, ἀραβουργήματα καὶ ἀραβικαὶ ἐπιγραφαί, τὸ φῶς ἐρχόμενον ἀνωθεν, τὰ πάντα λευκά.

Τὸ συναγώγιον μετετράπη ὑπὸ τῶν ἀράβων εἰς τσαμίον, καὶ τοῦτο εἰς ναὸν ὑπὸ τῶν χριστιανῶν, οὕτως ὥστε ἤδη ἀκριβῶς δὲν εἶνε τίποτε ἐκ τῶν τριῶν τούτων, ἀλλὰ διατηρεῖ τὸν τύπον τοῦ τσαμίου, καὶ ὁ ὀφθαλμὸς περιφέρεται μὲ εὐ-

χαρίστησιν, καὶ ἡ φαντασία καταδιώκει ἀπὸ τόξου εἰς τόξον τὰς δραπέτιδας εἰκόνας ἡδυπαθοῦς τινὸς παρκαδεῖσιν.

Μετὰ τὴν Ἀγίαν Μαρίαν Μπλάνκαν δὲν εἶχον πλέον δυνατόν νὰ ἴδω ἄλλο τι, καὶ ἀπώθων ὅλας τὰς δελεαστικὰς προτάσεις τοῦ ξεναγοῦ τὸν διέταξα νὰ μὲ ὀδηγήσῃ εἰς τὸ ξενοδοχεῖον. Μετὰ μακρὰν πορείαν διὰ μέσου λαθυρίνου μονήρων ἐρμίσκων, ἐφθάσαμεν. Ἔθεσα μίαν καὶ ἡμίσειαν πετσεῖαν εἰς τὴν χεῖρα τοῦ ἀθώου δολοφόνου μου, ὅστις εὐρῆκε τὸ φιλοδόχημά μου ὀλίγον καὶ μοι ἐζήτησεν ἀκόμη (πόσον ἐγάλασα διὰ τὴν λέξιν!) μίαν μικρὰν *gratification*, καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸ ἐστιατόριον, διότι ἀπέθνησκον ἐκ πείνης.

Πρὸς τὸ ἐσπέρας μετέβην νὰ ἴδω τὸ Ἀλκαζάρ. Ἐκ τῆς ὀνομασίας προσδοκᾷ τις νὰ ἴδῃ ἀραβικὸν τι παλάτιον, ἀλλὰ τὸ μόνον ἀραβικὸν ὅπερ τῷ ὑπολείπεται εἶνε ἡ ὀνομασία.

Τὸ κτίριον ὅπερ σήμερον κινεῖ τὸν θαυμασμόν ἐκτίσθη ἐπὶ τῆς βασιλείας Καρόλου τοῦ Ε', ἐπὶ τῶν ἐρειπίων φρουρίου τινός, ὑπάρξαντος κατὰ τὸν ὀγδοὺν αἰῶνα, καὶ περὶ τοῦ ὁποίου ἀσφαεῖς τινὲς ἐνδείξεις εὐρίσκονται εἰς τὰ χρονικά τοῦ καιροῦ ἐκείνου.

Τὸ κτίριον τοῦτο ἐγείρεται ἐπὶ λόφου, δεσπόζοντος τῆς πόλεως, οὕτως ὥστε τὰ τεῖχη του καὶ οἱ πύργοι του φαίνονται ἐξ ὅλων τῶν ὑποσπόμεντων ἐξερχόντων σημείων τῶν ὁδῶν καὶ ὁ ξένος, ὀδηγούμενος, δὲν κινδυνεύει νὰ χαθῇ ἐντὸς τοῦ λαθυρίνου.

Ἀνῆλθον ἐπὶ τοῦ λόφου διὰ τινος εὐρείας ἐλικοειδοῦς ὁδοῦ, ὁμοίας πρὸς τὴν ἀγροῦσαν ἐκ τῆς κοιλάδος εἰς τὴν πόλιν, καὶ εὐρέθην πρὸ τῆς θύρας τοῦ Ἀλκαζάρ.

Εἶνε παρμυγίστον τετράγωνον παλάτιον, εἰς τὰς γωνίας τοῦ ὁποίου ἐγείρονται τέσσαρες μεγάλοι πύργοι, αἵτινες τῷ δίδουν ὄψιν φοβεροῦ φρουρίου.

Πρὸ τῆς προσόψεως ἐκτείνεται μεγάλη πλατεῖα, καὶ περίῃ περιτείχισμα μετὰ προμαχώνων καὶ ἐπάλξεων κατὰ τὸν ἀνατολικὸν τρόπον.

Ὅλον τὸ κτίριον εἶνε ζωηροῦ τιτανώδους χρώματος, ποικιλλομένου ὑπὸ χιλίων ἀποχρώσεων, ἐπενεχθειῶν ὑπὸ τοῦ πανισχύρου ἐκείνου ζωγράφου τῶν μνημείων, ὅστις εἶνε ὁ καυστικός ἥλιος τῆς Μεσημβρίας, καὶ καθισταμένου ζωηροτέρου ὑπὸ τοῦ διαυγεστάτου οὐρανοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου διαγράφονται αἱ μεγαλοπρεπεῖς γραμμὴ τῶν τειχῶν.

Ἡ πρόσοψις εἶνε γεγλυμμένη κατὰ τὸν ἀραβικὸν τρόπον μετὰ καλκισθησῆς πλήρους χάριτος καὶ εὐγενείας.

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ παλατίου ἀνταπεκρίνεται πρὸς τὸ ἐξωτερικόν. Εἶνε ἐν μέγα προαύλιον, περιβαλλόμενον ὑπὸ δύο σειρῶν, τῆς μὲν ἐπὶ τῆς δέ, χαριεστάτων τόξων, ὑποστηριζόμενων ὑπὸ ἐλαφρῶν στύλων. Εἰς τὸ μέσον τῆς ἀπέναντι τῆς θύρας πλευρᾶς ἐγείρεται εὐρεῖα μαρμαρίνη κλίμαξ, ἥτις εἰς ὀλίγον ἀπὸ τοῦ ἐδάφους ὕψους χωρίζεται εἰς δύο μέρη, ὀδηγούντα, τὸ ἐν δεξιᾷ καὶ τὸ ἄλλο ἀριστερά, εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ παλατίου.

Διὰ νὰ ἀπολαύσῃ τις τὴν ὠραιότητα τοῦ προαυλίου πρέπει νὰ σταθῇ εἰς τὸ μέρος, ἐνθα διχάζεται ἡ κλίμαξ. Ἐκεῖθεν περιβάλλει δι' ἐνὸς βλέμματος ὅλην τὴν ἁρμονίαν τοῦ κτιρίου, προξενούσαν συναίσθημά τι τέρψεως καὶ ἀπολαύσεως, ὡς μεγάλη τις μουσικὴ συναυλία ἀνθρώπων διεσπαρμένων καὶ κεκρυμμένων.

Ἐξαιρουμένου τοῦ προαυλίου, τὰ ἄλλα μέρη τοῦ κτιρίου, αἱ κλίμακες, τὰ δωμάτια, οἱ διάδρομοι, τὰ πάντα εἶνε καταστραμμένα ἢ πλησιάζουν νὰ καταστραποῦν. Τώρα ἐργάζονται διὰ νὰ μετατρέψουν τὸ παλάτιον εἰς στρατιωτικὸν σχολεῖον. Λευκκίνονται οἱ τοῖχοι, κατεδαφίζονται τὰ μεσότοιχα διὰ νὰ κάμουν μεγάλους κοιτῶνας, ἀριθμούνται αἱ θύραι καὶ τὸ Ἀνάκτορον μεταβάλλεται εἰς στρατῶνα. Μένουν ἐν τούτοις ἀνέπαφα τὰ μεγάλα ὑπόγεια, ἀτιμὴ ἐχρησόμενα ὡς σταῦλοι ἐπὶ Καρόλου τοῦ Ε' καὶ ἅτινα δύνανται ἀκόμη νὰ περιλάβουν χιλιάδας τινὰς ἵππων. Ὁ φύλαξ μὲ ὀδήγησε καὶ παρετήρησα κάτω ἀπὸ μίαν θυρίδα, ἀπὸ τὴν ὁποίαν εἶδον μίαν

ἄβυσσον, ἥτις μοι ἔδωκεν ἰδέαν τινὰ τῆς χωρητικότητος αὐτῶν. Ἐπειτα ἀνῆλθομεν διὰ σειρᾶς κλιμάκων, ὅχι πολὺ στερεῶν, εἰς ἓνα ἐκ τῶν τεσσάρων πύργων. Ὁ φύλαξ ἤνοιξε διὰ τῆς σιδηρᾶς λαβίδος καὶ τοῦ σφυρίου ἐν παρὰθυρον καρφωμένον καὶ μοι εἶπε μὲ ὕψος ἀνθρώπου ἀγγέλλοντος θαῦμά τι: «Mire Usted!» (Κυττάξτε!)

Εἶνε ἐν ἀπέραντον πανόραμα. Ἡ πόλις τοῦ Τολήτου φαίνεται ὁλόκληρος ὑπὸ τοὺς πόδας σας μὲ ὅλους τοὺς ὁρμούς καὶ ὅλας τὰς οἰκίας τῆς, ὡς νὰ εἴχετε ἐπὶ τῆς τραπέζης σας ἐκτεθειμένον τὸ σχέδιον τῆς πόλεως.

Ἐδῶ ἡ Μητρόπολις, ἐγείρομένη ὑπὲρ τὴν πόλιν, ὡς ἐν ἀπέραντον φρουρίον καὶ ἐπιδρῶσα οὕτως ἐπὶ τῶν περὶ αὐτῆς κτιρίων, ὥστε ταῦτα νὰ φαίνονται ὡς παιδικὰ ἀθύρματα, ἐκεῖ τὸ δῶμα τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τῶν Βασιλέων, ἐστεμμένων ὑπὸ ἀγαλμάτων, οἱ πύργοι τῆς Νέας Πύλης μετὰ τῶν ἐπάλξεων τῶν, τὸ ἱπποδρόμιον τῶν ταυρομαχιῶν, ὁ Τάγος ρέων παρὰ τοὺς πόδας τῆς πόλεως ἐν μέσῳ δύο ἀποκρήμνων ὄχθων, πέραν τοῦ ποταμοῦ, παρὰ τὴν γέφυραν τοῦ Ἀλκαντάρ, ἐπὶ κρημνώδους βράχου, τὰ ἐρείπια τοῦ ἀρχαίου φρουρίου τοῦ Ἀγίου Σεβασίου, παρεκεῖ κοιλὰς πρασίνη καὶ πέραν ἀκόμη βράχοι καὶ λόφοι καὶ βουνὰ ἐπ' ἄπειρον, καὶ ἔνω οὐρανὸς καθαριώτατος καὶ ὁ πίπτων ἥλιος, ὅστις χρυσώνει τὰς κερυφὰς τῶν ἀρχαίων κτιρίων καὶ κάμνει τὸν ποταμὸν νὰ σπινθηροβολῇ ὡς μία ἀπέραντος ἀργυρὰ ταινία.

Ἐνῶ ἐθαύμαζον τὸ μαχικὸν ἐκεῖνο θέαμα, ὁ φύλαξ ὅστις εἶχεν ἀναγνώσει τὴν ἱστορίαν τοῦ Τολήτου καὶ ἤθελε νὰ κάμῃ τοῦτο γνωστόν, μοι διηγείτο παντὸς εἶδους ἱστορίας, μὲ ἐκεῖνον τὸν τρόπον, τὸν ποιητικὸν καὶ εὐτράπελον συγχρόνως, ὅστις εἶνε ἴδιος εἰς τοὺς μεσημβρινοὺς Ἰσπανοὺς.

Πρὸ παντὸς ἄλλου ἠθέλησε νὰ μοι ἐξηγήσῃ τὴν ἱστορίαν τῶν ἔργων τῆς οχυρώσεως καὶ μολοντί ὅπου αὐτὸς ἔλεγεν ὅτι ἐβλεπε καθαρά καὶ ἑξάστερα πᾶν ὅ,τι μοι ἐδείκνυνεν, ἐγὼ δὲν ἐβλεπον τίποτε ἀπολύτως, ἐν τούτοις κατῴρθασα νὰ ἐννοήσω ἅψι τι.

Μοι ἔλεγεν ὅτι τὸ Τόλητον ἦτο περιτοιχισμένον διὰ τριπλοῦ τεῖχους καὶ ὅτι ἀκόμη ἐφαίνοντο καθαρά τὰ ἔχνη καὶ τῶν τριῶν τειχῶν.

— Κυττάξτε, ἔλεγεν, ἀκολουθήσατε τὴν γραμμὴν ὅπου σημειώνει τὸ δάκτυλόν μου. Ἐκεῖνο εἶνε τὸ ρωμαϊκὸν περιτείχισμα, τὸ στενότερον, καὶ φαίνονται ἀκόμη οἱ λίθοι. Τώρα κυττάξτε παραπέρα. Ἐκεῖνο τὸ ἄλλο, τὸ πλατύτερον, εἶνε τὸ γοθικὸν περιτείχισμα. Τώρα διαγράψατε μὲ τὸ βλέμμα μίαν καμπύλην γραμμὴν, ἡ ὁποία νὰ περιλαμβάνῃ τὰς δύο πρώτας: αὕτη εἶνε τὸ ἀραβικὸν περιτείχισμα, τὸ μεγαλύτερον. Ἀλλὰ οἱ ἄραβες ἔκτισαν καὶ ἐν ἄλλο περιτείχισμα μικρότερον, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ρωμαϊκοῦ περιτειχίσματος... Αὐτὸ θὰ τὸ ἰδῇτε εὐκόλως. Τώρα παρατηρήσατε τὴν διεύθυνσιν τῶν ὁδῶν, οἱ ὁποῖοι πηγαίνουν ὅλοι πρὸς τὸ ὑψηλότερον μέρος τῆς πόλεως, ἀκολουθήσατε τὴν γραμμὴν τῶν στεγῶν, ἀπ' ἐδῶ, ἔτσι: θὰ ἰδῇτε ὅτι ὅλοι οἱ ὁδοὶ πηγαίνουν πρὸς τὰ ἐπάνω μὲ ἓνα σωρὸ ζιγ-ζάγην, καὶ τὰς ἑκαμὴν ἐπίτηδες κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, διὰ νὰ εἰμποροῦν νὰ ὑπερασπίζωνται τὴν πόλιν καὶ ὅταν ἀκόμη κυριευθῶν τὰ τεῖχη. Καὶ τὰ σπίτια ἐκτίσθησαν τόσον κοντὰ τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο, διὰ νὰ εἰμποροῦν νὰ πηδοῦν ἀπὸ στέγης εἰς στέγην· βλέπετε καὶ ἔπειτα οἱ Ἄραβες τὸ ἀφῆκαν γραμμένον καὶ δι' αὐτὸ μὲ κάμνουν νὰ γελῶ οἱ κύριοι Ἰσπανοὶ τῆς Μαδρίτης, οἱ ὁποῖοι ἔρχονται ἐδῶ καὶ λέγουν: «Πῶ, πῶ, τί ὁδοὶ!» Εἶνε φανερόν ὅτι δὲν νοιώθουν τίποτε ἀπὸ ἱστορίαν. Ἐὰν ἐνοιωθῶν λιγάκι, ἐὰν ἐδιάβαζαν ὀλίγον, ἀντὶ νὰ περνῶν τὴν ἡμέραν τῶν εἰς τὸ Πράντο καὶ εἰς τὸ Ρεκολέτος, θὰ εἴδουν ὅτι οἱ στενοὶ ὁδοὶ τοῦ Τολήτου ἔχουν τὸν λόγον τῶν καὶ ὅτι τὸ Τόλητον δὲν εἶνε πόλις διὰ τοὺς ἀμαθεῖς.

(Ἔπεται συνέχεια).

Π. Α. ΒΑΛΒΗΣ